

VARSÁNYI ERIKA

A Szociáldemokrata Párt frakciójának várospolitikája Budapesten (1945–1948)¹

Az évtizedeken át ellenzékben működő Szociáldemokrata Párt (SZDP) 1944/1945 fordulóján új helyzetbe került: maga is a hatalom részesévé lett, és komoly szerepet tölthetett be mind az ország, mind a főváros ügyeinek intézésében. 1944. december 2-án megalakult a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front. Pártjainak – SZDP, Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt (FKGP), Magyar Kommunista Párt (MKP), Magyar Nemzeti Parasztpárt, Polgári Demokrata Párt –, valamint a szakszervezetek képviselőinek és néhány párton kívüli politikusknak a részvételével december 21-én Debrecenben összeült a kétszázharminc fős Ideiglenes Nemzetgyűlés, amelyben negyvenhárom szociáldemokrata foglalt helyet. (Számuk a harcok elülte után megtartott „pótválasztások” eredményeként százhuszonhatra emelkedett az immár négyszázkilencvennyolc tagú Ideiglenes Nemzetgyűlésben, így a második legnagyobb létszámú frakciót alkották.)² Az akkor megválasztott tizenkét (1945 májusától tizenhárom) tagú Ideiglenes Kormányban az SZDP két, majd 1945 nyarától három tárcát kapott. A Nemzetgyűlést helyettesítő, huszonhárom főből álló politikai bizottságban négy szociáldemokrata vett részt.³ Az SZDP

¹ E tanulmány keretében – terjedelmi korlátok miatt – nem vállalkozhatok általános politikai elemzésre, de még az SZDP korabeli tevékenységének értékelésére sem, csupán a párt községpolitikai alapelveinek tárgyalására szorítkozom. A téma előzményének tekinthető a Napvilág Kiadó gondozásában, 2011 januárjában megjelent *A szociáldemokrata párt várospolitikája Budapesten a két világháború között* című monográfiám, amelynek e tanulmány akár záró fejezete is lehetne.

² STRASSENREITER Erzsébet: *A Szociáldemokrata Párt a központi és helyi hatalom szerveiben*. In: VARGA Lajos (főszerk.): *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 149–157.

³ Lásd bővebben GERGELY Jenő–LZSÁK Lajos: *A huszadik század története*. Pannonica Kiadó, Budapest, 2000. 225–229.

tehát tekintélyes kormányzó pártként működhetett közre az új rend formálásában, a romokban heverő főváros újjáépítésében.

1945 elején még folytak a harcok, amikor a január 4-i kormányrendelet az önkormányzatok újjászervezését a nemzeti bizottságokra bízta. Így került sor január 21-én a negyvenfős Budapesti Nemzeti Bizottság (BNB) megalakítására, és az úgynevezett ötös bizottság megválasztására, amelynek feladata a pártok tevékenységének koordinálása volt. A szociáldemokraták a pártközi megállapodások értelmében mindkét testületben a többi párttal megegyező számban képviseltették magukat.⁴

A BNB alakuló ülésén kinevezték polgármesterré Csorba Jánost, s a Városházán megkezdődhetett az élet normalizálásához szükséges feltételek megteremtése. Csorba mellett megbízott alpolgármester lett Bechtler Péter, az egykori Törvényhatósági Bizottság szociáldemokrata csoportjának jeles tagja, legfőbb segítői pedig Pollákné Stern Szeréna és dr. Bánóczy László, neves szociálpolitikusok. A Közmunkatanács elnöki tisztét ugyancsak szociáldemokrata várospolitikussal, Fischer Józseffel töltötték be. A BNB a Törvényhatósági Bizottság mielőbbi megalakításáról is intézkedett: a pártok képviselőiből létrehozták a főváros új, ideiglenes önkormányzati fórumát.⁵

Március első napjaiban a szociáldemokraták összeállították képviselőik első listáját, majd március 20-án a frakció megtartotta alakuló ülését. A megválasztott intézőbizottság titkára – Bánóczy László – bejelentette, hogy a Szakszervezeti Tanács által delegált huszonöt főből tizenegy szociáldemokrata, akikkel közösen fogják alkotni a párt városházi csoportját.⁶

Az ideiglenes Törvényhatósági Bizottság május 16-i alakuló ülésén megválasztották a város új vezetőit. Vas Zoltán, az új, kommunista polgármester székfoglalójában külön hangsúlyozta: „A legnagyobb együttműködésben kívánok dolgozni a Szociáldemokrata Párttal, a szakszer-

⁴ GÁSPÁR Ferenc (szerk.): *Források Budapest múltjából*. IV. köt. 1945–1950. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1973. 21–22., 28. – A bizottsági tagok pontos névsora nem áll rendelkezésre, ugyanis a pártok gyakran cserélgették azokat. Megjegyzem, Strassenreiter Erzsébet idézett tanulmányában téves adat szerepel a BNB-be delegált szociáldemokratákról: a Bizottság összlétszáma és nem az SZDP-képviselők száma volt negyven, a négy koalíciós párt és a szakszervezetek nyolc-nyolc taggal szerepeltek a testületben.

⁵ Megalakították Budapest törvényhatósági bizottságát. *Népszava*, 1945. március 4. Vö.: Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 283. f. 9/9. ő. e. (A lapban szereplő névsor és az idézett levéltári jelzetlen lévő listák adatai némi eltérést mutatnak, ami az időközben bekövetkezett személyi változásokkal függ össze). A pártközi megállapodás értelmében az SZDP és az MKP harminc-harminc tagot, a Szakszervezeti Tanács és a FKGP huszonöt-huszonöt, a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt tíz-tíz tagot delegálhatott, öt személyt az ország szellemi kiválóságaiból a BNB jelölt az ideiglenes Törvényhatósági Bizottságba.

⁶ PIL 283. f. 9/6 ő. e.

vezetekkel, a Nemzeti Függetlenségi Front többi pártjaival és annak politikai kifejezőjével: Budapest Nemzeti Bizottságával.”⁷ A három alpolgármester egyike Bechtler maradt.

A főpolgármesteri posztot megszüntették, s a Törvényhatósági Bizottság élére elnököt választottak Szakasits Árpád személyében, aki voltaképpen főpolgármesteri jogkörrel is rendelkezett.⁸ Két ügyosztály szintén szociáldemokrata vezetés alá került: Stern Szeréna – a főváros első és egyetlen női tanácsnoka – a Társadalompolitikai Ügyosztály, dr. Hahn Sándor pedig a Közegészségügyi és Köztisztasági Ügyosztály vezetője lett. A tizennégy kerületi elöljáróságból hatnak az élére SZDP-tag került, a főváros számos nagyüzemében – például BSZKRT, Elektromos Művek, Gázművek – töltött be vezető tisztséget szociáldemokrata.⁹

1945 őszére tehát megteremtődtek a feltételei annak, hogy az ideiglenes országos, illetve községi intézményeket, testületeket véglegesekkel váltsák fel. Az önkormányzati választási harc Szakasits Árpád szeptember 1-jei zuglói beszédével kezdődött. A két munkáspárt között létrejött választási egységgel kapcsolatban felmerülő találgatások, kételyek, félelmek eloszlátása érdekében világosan leszögezte: „A fúzió, a két párt egybeolvadása nem időszerű, és hosszú ideig nem is lesz időszerű. Nincs szó tehát fúzióról, de ha szabad volt annak idején Rassayval közös listán menni, akkor szabad legyen most Rákosi Mátyással is közös listán menni.”¹⁰ A *Népszava* szeptember 27-i száma címloldalon közölte a két munkáspárt közös választási kiáltványát. Az MKP és az SZDP, „fenntartva szervezeti önállóságát, véd- és dacsövetséget kötött a reakció ellen, az új, demokratikus Budapest kiharcolására – szolt a kiáltvány. – A dolgozók egységlistájának célja: végleg megsemmisíteni a régi városháza reakciós, fasiszta, antiszociális, népellenes szellemét... Azt akarjuk, hogy Nagy-Budapest a magyar demokrácia fellegvára legyen!” A nyolcpontos program felsorolta a legsürgősebben megvalósítandó feladatokat, körvonalazta a jövőbeni célokat, meghatározta a közös küzdelem fő irányát.

Az első, valóban demokratikus fővárosi választásokat október 7-én tartották meg. Statisztikai okokból külön szavazólapok készültek a nők és külön a férfiak számára. A választási adatokat ismertető és értékelő *Népszava*-közlemény szerint az összes szavazat közel hatvan százalékát

⁷ *Fővárosi Közlöny*, 1945/18. 235.

⁸ *Források Budapest múltjából*. I. m. IV. k. 111.

⁹ GÁSPÁR Ferenc: A főváros önkormányzati közigazgatása 1945 után. In: LŐRINCZ Lajos (szerk.): *Összeállítás a budapesti közigazgatási önkormányzat múltjából*. FŐSZINFORM kiadása, Budapest, 1990. 198–199.

¹⁰ *Népszava*, 1945. szeptember 2.; SZAKASITS Árpád: Választás előtt. *Szocializmus*, 1945/2. 65–69; Községi választás, október 7. *Népszava-Naptár*, 1946. Budapest, 1945. 26.

a nők adták le (túlnyomó többségük a FKGP-re voksolt), s így tulajdonképpen ők döntötték el az eredményt a „férfiak rovására, a munkáspártok sérelmére és az ország igen nagy kárára” – olvasható a *Népszavában* a gyengébb nemre nem éppen hízelgő sommás megállapítás.¹¹ A kétszáznegyven mandátumból a munkáspártoknak százháromat sikerült elnyerniük, ebből ötvenegy képviselői hely jutott az SZDP-nek.¹² A pártok még az alakuló közgyűlés összehívása előtt megegyeztek a vezető állások betöltéséről, a szakszervezetekben, a fővárosi üzemek vezetésébe delegálandók személyéről.¹³ A november 28-án összeült alakuló közgyűlésen Szakasitsot újra megválasztották a Törvényhatósági Bizottság elnökének, alelnök a kisgazdapárti dr. Kerék Mihály és a kommunista párti Olt Károly lett. Ugyanekkor a 7460/1945. ME rendelet értelmében a közgyűlés tagjává választottak tíz neves személyiséget, köztük Károlyi Mihályt, Lukács Györgyöt, Rassay Károlyt, az SZDP képviselőjében Ágoston Péternét és Hedry Endrét. (Érdekességként megemlítendő, hogy Tamási Áron, Szabó Lőrinc, Szent-Györgyi Albert neve is felmerült a megválasztandó szellemi nagyságok sorában, ám mindegyikük csupán egy-egy szavazatot kapott.)¹⁴ A választás eredményeként a szociáldemokrata frakció létszáma ötvenhárom főre emelkedett.¹⁵ Miután Vas Zoltán lemondott polgármesteri tisztéről (az akkoriban megalakuló Gazdasági Főtanács titkára lett), munkakörét ideiglenesen a kisgazdapárti alpolgármester, Kővágó József vette át.¹⁶ A pártok megállapodása értelmében december 5-én megválasztották a szakszervezetek, a fővárosi üzemek vezetőségi és igazgatósági tagjait. A december 14-i rendkívüli közgyűlésen megtörtént az új polgármester, Kővágó József és a három alpolgármester: Bechtler Péter, Katona József, Morvay Endre, továbbá a tisztí főügyész, dr. Beér János megválasztása és beiktatása is.¹⁷

¹¹ *Népszava*, 1945. október 11. Lásd részletesen HUBAI László: A demokrácia főpróbája. In: FEITL István–IGNÁCZ Károly (szerk.): *Önkormányzati választások Budapesten 1867–2010*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2010. 162–145. IGNÁCZ Károly: Az 1945. évi választások Budapesten: In: HORVÁTH János (szerk.): *Tiltott történelmünk 1945–1947*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. 44–55.

¹² BFL IV. 1403. a Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. (A továbbiakban: BLF IV. 1403. a 123/1945 kgy. sz.)

¹³ *Népszava*, 1945. november 24. és december 2.

¹⁴ BFL IV. 1403. a 130/1945 kgy. sz.

¹⁵ PIL 283. f. 9/10 ő. e. – Egy 1946. nyári kérdőíves felmérés szerint 52 frakciótagból 22 eredetileg értelmiségi, 30 fizikai munkakörben dolgozott. A statisztikai adatfelvételkor foglalkozásukat tekintve: párt- és szakszervezeti titkár 17, közfunkcionárius 12, szabadfoglalkozású 5, értelmiségi 12, fizikai munkás 6 fő volt.

¹⁶ *Népszava*, 1945. november 29.

¹⁷ BFL IV. 1403. a 158, 171, 175/1945. kgy. sz.

A szociáldemokrata frakció községpolitikai alapelvei

A szociáldemokraták városházi csoportja már 1945 nyarán hozzálátott községpolitikai programjának kidolgozásához. Fő figyelme most is, mint évtizedekkel korábban, az autonómia megvalósítására irányult. A várospolitika sarkpontjának tekintett adózásban a frakció mielőbbi változtatásokat, új adónemek bevezetését tartotta indokoltnak. Igyekezett meggyorsítani a lakásépítést. A közüzemi és tarifapolitika terén érvényesíteni kívánta azt az alapelvet, hogy a városi üzemek tartsák el magukat, s a közüzemi díjak csökkentését a szolgáltatást igénybe vevők számának gyarapításával ériék el. Központi kérdésnek tekintette a szociálpolitikát, azon belül a közéletmendezést, az anya- és csecsemővédelmet, a munkaképtelen öregekről való gondoskodást, a községi segélyezést stb. Végezetül a kiemelt községpolitikai törekvések közé sorolta Nagy-Budapest mielőbbi megteremtését.¹⁸

A frakció elvárta a párt sajtóorgánumaitól, hogy komolyan és korrekten tájékoztassák az olvasókat a városházi csoport működéséről. Fontosnak tartotta, hogy frakcióülésein mind a *Népszava*, mind a *Világosság* képviseltesse magát, és tudósítson az ott elhangzottakról. Hasonló céllal szervezték a községpolitikai szemináriumokat és pártnapokat is.¹⁹

Bechtler „Mit akarunk megvalósítani Budapesten?” címmel a *Népszava* 1946. október 9-i számában ismertette a párt *községpolitikai koncepcióját*. Kiemelte a legfontosabb feladatokat: egészséges lakások építését, a munkanélküliség megszüntetését, az egészségügyi intézmények rendbehozatalát, az iskolahálózat bővítését, az oktatás és a tanszerellátás ingyenessé tételét stb. A megvalósítás előfeltétele – szerinte – a demokratikus alapon megreformált adórendszer bevezetése, Budapest pénzügyi autonómiájának visszaszerzése, az új fővárosi törvény sürgős megalkotása, a főváros felszabadítása a „kormány gyámkodása alól”.²⁰

A szociáldemokraták és koalíciós partnereik szerették volna tető alá hozni az *új fővárosi törvényt* is. Révész Mihály több alkalommal hangoztatta ennek szükségességét. Hangoztatta azt is, hogy alakítsanak kerületi választmányokat, és újra hozzák létre az 1930-as évek elején jól működő Törvényhatósági Tanácsot. A fővárosi törvény ügye azonban a koalíciós kormányzás időszakában nem jutott túl a tervezgetés stádiumán.²¹

¹⁸ PIL 283. f. 9/11. ó. e.

¹⁹ PIL 283. f. 9/6 ó. e. – A frakció intézőbizottságának októberi üléseiről készült jegyzőkönyveket lásd PIL 283. f. 9/7 ó. e.; A községpolitikai szemináriumok tematikája: Uo. 283. f. 9/20 ó. e.

²⁰ A részletes programot lásd PIL 283. f. 9/20 ó. e.

²¹ PIL 283. f. 9/17. ó. e.

Politikai és pénzügyi autonómia

Mint láttuk, a fővárosi vezetők és a különböző pártállású törvényhatósági bizottsági tagok igen fontosnak tartották a főváros politikai és pénzügyi autonómiáját. Ugyanakkor tisztában voltak azzal, hogy a világháború következtében teljesen szétzilálódott gazdaság, a romokban lévő főváros inflációtól szenvedő, éhező lakosságának helyzetén önerőből nem tudnak javítani. Ezért a frakció állásfoglalását az autonómia kérdésében ambivalencia jellemezte. Kifejezésre jutott ez egyfelől a tökéletes, teljes fővárosi autonómia működési feltételeinek biztosításáért folytatott küzdelemben, ideértve a kormány és a főváros, a Gazdasági Főtanács és a főváros közötti viszony rendezésének követelését is, másfelől abban, hogy elvárta a kormányzattól a gazdasági nehézségek kezeléséhez szükséges anyagi hozzájárulást, a kölcsönöket, általában a nagyobb odafigyelést Budapest önkormányzatára. Millok Sándor szerint a pártnak arra kell törekednie, hogy a főváros minél erősebb, tekintélyesebb önkormányzattal rendelkezzen.²²

Az MKP politikai pozícióinak térnyerését jelezte, hogy 1945 késő őszen felállították a szinte korlátlan gazdasági hatalommal rendelkező Gazdasági Főtanácsot. A koalíciós partnerek joggal nehezményezték a testület önkényes intézkedéseit, az okatlan beavatkozást a főváros gazdasági ügyeibe, s a mindennapi várospolitikában a politikai autonómia követelésével egyre inkább összekapcsolódott a pénzügyi önállóság visszaszerzéséért, az adózási rendszer reformjáért, a városi különadók kivetési jogáért folytatott küzdelem.

1946 májusában Kővágó József jóleső érzéssel konstataálta, hogy a városi pártok egységesen kiállnak a fejlett autonómia mellett. Fontosnak tartotta, hogy törvény biztosítsa az önkormányzat jogait és kötelezettségeit, továbbá azt is, hogy munkatársainak fix jövedelme legyen, és plusz közületi feladatokat csak plusz anyagi fedezet biztosításával lehessen a városra ráruházni. Szükségesnek vélte, hogy a kormány minden, az önkormányzatot érintő kérdéssel kapcsolatos rendelkezés kibocsátása előtt hallgassa meg a város véleményét.²³

A *Fővárosi Napló* 1946. november 9-i számában megjelent egy közlemény. Szerzője a főváros költségvetésének jóváhagyásával kapcsolatos huzavonával foglalkozott. Ennek háttérében – joggal – a kormány autonómiát sértő intézkedését s az emiatt a kormány és a főváros között ki-

²² *Fővárosi Közlöny*, 1946/32. 371.

²³ *Fővárosi Közlöny*, 1946/23. 631–632.

robbant hatásköri vitát vélte felfedezni. A pénzügyminisztérium ugyanis „a kórházak helyreállításához és hídépítéshez való hozzájárulás” címén a főváros 1946/1947-re előirányzott bevételnek több mint tíz százalékat el akarta vonni. Érthető, hogy a Törvényhatósági Bizottság tagjai szinte egy emberként tiltakoztak a drasztikus állami beavatkozás ellen. Annak apropóján pedig, hogy várakozáson felül jó eredménnyel zárult az 1946-os adóév a fővárosban, a pénzügyminiszter elhatározta: csökkenteni a főváros részesedését az állami adókból, a jövedelmi adókból járó harmincöt százalékot huszonhétre, az illetménytöbblet-adónál pedig a húsz százalékot tizennyolcra. Értelemszerűen ez a megoldás is elfogadhatatlan volt a város vezetői számára. Inkább vállalták, hogy két és fél millió forintos részletekben hozzájárulnak a vidéki kórházak működésének zavartalanná tételéhez, ami összességében húszmillió forinttal terhelte meg az önkormányzat büdzséjét, de ekkor még változatlan maradt az adórészesedési arány.²⁴ Ennek tartósságáról a szociáldemokrata képviselők nem voltak meggyőződve. Ilyen körülmények között természetes, hogy tovább küzdöttek a valódi pénzügyi autonómiáért.

1947-ben a kormány – és főleg Rajk László belügyminiszter – egyre gyakrabban, sorozatosan beavatkozott a fővárosi pénzügyekbe, megszorodtak a költségvetés egyes tételeire vonatkozó, olykor javaslatoknak álcázott utasításai.²⁵

Bechtler Péter az SZDP fővárosi szervezetének értekezletén tartott beszámolójában hangsúlyozta, hogy a fővárosnak feltétlenül meg kell szabadulnia attól a pénzügyi függőségi viszonytól, amelybe a kormánnyal az infláció időszakában került. Az önkormányzat tökéletes működésének ugyanis elengedhetetlen feltétele a politikai és a pénzügyi autonómia egysége.²⁶ Az állami beavatkozás nemhogy csökkent volna, inkább szaporodtak a kormányzatnak az autonómiát durván megsértő intézkedései. A Közigazgatási Bizottság 1947. októberi ülésén Millok és Révész elmondta, milyen komoly gondok származnak a közellátás szervezetlenségéből, s mindezt a főváros, pénzügyi autonómia híján, aligha képes orvosolni. Ezért követelték „Budapest önkormányzata számára a demokratikus szellemnek megfelelő jogokat”, a pénzügyi önállóságot, a kor-

²⁴ *Fővárosi Napló*, 1947. január 18. – Az 1946. augusztus 1. és 1947. július 31. közötti időszakra készült költségvetés 208 155 402 Ft bevételt és 225.712 457 Ft kiadást irányzott elő (17 557 055 Ft hiánnyal). A főváros költségvetési kerete az „országos költségvetés és államháztartás egy hetede” volt. (Lásd BFL IV. 1403. a 425/1946 kgy. sz.)

²⁵ PIL 283. f. 9/7 ó. e.; *Népszava*, 1947. március 19.

²⁶ *Népszava*, 1947. június 17.

mányzat részéről megnyilvánuló „elviselhetetlen és méltatlan gyámkodás” megszüntetését.²⁷

Bechtler a parlamentben is szóvá tette a pénzügyi autonómia hiányából adódó anomáliákat. Leszögezte: a főváros nem olyan gazdag, hogy más „közületeket támogasson”, mivel a fővárosnak saját hatáskörébe tartozó témérdek feladatot kell megoldania mind a szociálpolitika, mind az egészségügy és az oktatásügy területén. Ahhoz, hogy eleget tudjon tenni kötelezettségeinek, a politikai önkormányzat mellett pénzügyi önállóságra is szüksége van.²⁸

A szociáldemokraták ezért követelték a demokratikus *adóreformot*, a kormány és a főváros közötti államiadó-részesedési arány törvénybe iktatását, a főváros saját adókiivetési jogának biztosítását. A fővárosnak az állami adókból olyan mértékű részesedést kell kapnia, hogy az a nagy kiadásokat fedezze, de szükség van új adók bevezetésére is (például a telekérték-emelkedési adó, az ebadó, a luxuslovak, a háztartási alkalmazottak után fizetendő adó stb.). Egyes új adónemek bevezetésére vonatkozó javaslataikhoz is az osztrák szociáldemokratáktól kölcsönözték az ötletet. Ilyen volt például a lakásépítési adó, amit az osztrák minta alapján céladónak szántak, és a vagyonos réteg adóterheinek növelésével járt volna együtt, a bevételt pedig lakásépítésre tervezték felhasználni.²⁹

Az 1948-as esztendőre szóló költségvetés pénzügyi bizottsági tárgyalásakor – 1947. november 11-én – Révész Mihály pártja nevében keményen bírált és határozottan követelt: „Törvényt kívánunk, amely biztosítsa a főváros számára az adószedési jogot. Kívánjuk, hogy az állami adókból való részesedést törvény állapítsa meg. Kívánjuk a telekérték és a telekértéktöbblet-adó bevezetését városi célokra... Kívánjuk a progresszív háztartási adót, kívánjuk a szeszitalok fogyasztási adójának a főváros céljaira való átengedését. Kívánjuk a százsázalékos iskolaadó bevezetését, viszont a húsfogyasztási adó eltörlését.”³⁰ Az, hogy a felsorolt követeléseknek jóformán semmi eredménye nem lett, az a politikai paletta alapos átrendeződésével, a kommunisták hatalmi pozícióinak megerősödésével és egyeduralmi törekvéseivel magyarázható.

²⁷ *Népszava*, 1947. október 14.

²⁸ Nemzetgyűlési értesítő. A nemzetgyűlés 101. ülése. 1947. február 26. 1036.; *Fővárosi Napló*, 1947. március 1.

²⁹ PII 283. f. 9/20 ó. e., uo. 9/11 ó. e. és 9/13 ó. e.

³⁰ *Népszava*, 1947. november 25.; *Fővárosi Közlöny*, 1947/55. II. melléklet. 8–9. Előzményként az adórendszert módosítására vonatkozó szociáldemokrata megnyilatkozásokat lásd *Fővárosi Közlöny*, 1946/7. 160., 1946/16. 500–501.

Szociálpolitika

Az SZDP községpolitikai programjában a szociálpolitika mindig is központi helyen szerepelt, a Társadalompolitikai Ügyosztály és a megfelelő szakbizottság foglalkozott vele. Az ügyosztály tanácsnokának, Stern Szerénának a nevéhez fűződik a preventív és intézményes szociálpolitika alapjainak megteremtése, az átfogó családvédelmi és népgondozó szociálpolitikai koncepció kidolgozása. Mindezek mellett komplex tervezetet készített az anya-, csecsemő- és gyermekvédelem intézményi kereteinek létrehozására, a katasztrofális lakáshelyzet enyhítése érdekében körvonalazta lakáspolitikai koncepcióját.³¹ Ugyancsak az intézményes szociálpolitika szükségessége mellett érvelt Kálmán József, aki a különböző külföldi segélyakciók helyett – például az Egyesült Nemzetek Segélyezési és Rehabilitációs Igazgatóságától (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration* – UNRRA), a Dániából, Svédországból, Nagy-Britanniából stb. érkező adományok –, illetve mellettük elsősorban önerőből kívánta leküzdeni a háború okozta nyomorúságot. Hangsúlyozta: „nem vagyunk koldus ország... A szegénység elleni harc valamennyiünk kötelessége... önértéken és tisztességesen ki akarjuk venni a munkából a részünket.”³² Indítványozta: a közgyűlés forduljon a belügyminiszterhez és kérje, tegye lehetővé, hogy a főváros szociális adó címen pótdát (céladót) vethessen ki. Az indítványt a közgyűlés lelkesen fogadta, és határozatban rögzítette.³³ Ám érdemi válasz nem érkezett. A tervek, ötletek megvalósításának legtöbbször nem a jó szándék hiánya, hanem a pénzszüke szabott határt. Millok Sándor, Révész Mihály, Stern Szeréna és Kálmán József agilis fellépésének és következetességének köszönhetően a pótköltségvetési tárgyalások során olykor mégis sikerült kisebb-nagyobb összegeket szociális célokra átcsoportosíttatni.³⁴ Egyébként nem véletlenül nevezte Stern Szeréna hivatalát Kővágó polgármester „az én legdrágább ügyosztályom”-nak.

1946 januárjában Szakasits Árpád, a törvényhatóság elnöke gyermekmentési akciót hirdetett. Az elhagyott, elárult menhelyi gyerekek egész-

³¹ PIL 686. f. 475. ő. e. Lásd bővebben VARSÁNYI Erika: Egy karrier a budapesti közéletben: Stern Szeréna. In: PALASIK Mária–SIPOS Balázs (szerk.): *Házastárs? Munkatárs? Vetélytárs?* Napvilág Kiadó, Budapest, 2005. 207–220.

³² *Fővárosi Közlöny*, 1946/12. 397.

³³ BFL IV. 1403. a 197/1946 kgy. sz.; *Fővárosi Közlöny*, 1946/13. 429., 1946/17. 523–524.

³⁴ BFL IV. 1403. a 243/1946 kgy. sz. és *Fővárosi Közlöny*, 1946/21. 589–601.

ségét szerették volna javítani, életüket színesíteni azzal, hogy néhány hétre vidékre, illetve több hónapos külföldi nyaralásra küldik őket – főként a Balatonnál és Svájcban. „Amerikából feleséget, Braunschweighből családtagokat, Svájcból gyermeket kérnek karácsonyra Stern Szerén tanácsnoknőtől” címmel a *Fővárosi Naplóban* 1946. december 14-én megjelenő írás értékes és érdekes információkat közöl a Társadalompolitikai Ügyosztály szerzteágazó tevékenységéről, vidéki és külföldi kapcsolatairól. A főváros üdültetési akcióját kiterjesztették a tanoncokra is, és a polgármester a balatonaligai és a balatonboglári üdülőtelepet a tanoncifjúság rendelkezésére bocsátotta.³⁵ Sikerült csökkenteni a csecsemőhalandóságot, s közel száz tbc-fertőzésen átesett vagy veszélyeztetett tanulót küldtek ki Svájcba, rendszeresítették a ruhaosztást a kisiskolásoknak, rendbe hozatták a megrongálódott óvodák egyötödét, melegdővé alakították a Hadik kávéházat (a XI. kerületben, a mai Bartók Béla úton). Hozzákezdtek a nyomortelepek – a Mária Valéria- és az Augusztá-telep – régóta esedékes felszámolásához.³⁶

Az 1946. decemberi rendkívüli közgyűlésen Szakasits nagyszabású, az élet minden területét átfogó programot terjesztett elő, amelyben a szociálpolitikai tennivalók is szép számmal szerepeltek: így az összes nyomortelep és tömegszállás felszámolása, a kislakás-építés fokozása, az anya- és gyermekvédelem további fejlesztése, a hadirokkantak megsegítése, a közegészségügyi állapotok javítása, a munkanélküliség csökkentése stb. Az impozáns terveket azonban csak külföldi kölcsön felvételével tartották megvalósíthatónak.³⁷

Bechtler alpolgármester nagy fontosságot tulajdonított a szociális gondoskodás intézményesítésének, annak, hogy a jótékonykodást igazi szociálpolitikával váltsák föl: az embervédelem terjedjen ki minden korosztályra és minden rászorulóra. E törekvéseiben jó partnernek bizonyult a koalíciós pártok képviselőinek többsége is. Kővágó József az új, forintköltségvetés előkészítése során kijelentette, hogy a szükséges takarékosági szempontok, megszorítások valamennyi ügyosztályt érinteni fogják – a szociálpolitikával és az egészségüggyel foglalkozók kivételé-

³⁵ *Fővárosi Közlöny*, 1946/17. 521–523.

³⁶ *Népszava*, 1946. november, 2. – A témához előzményként lásd BECHTLER Péter: A főváros szociális tevékenysége 1945-ben. *Budapest*, 1946./3. 111–113.; FABRITZKY Antal: Új úton szociálpolitikánk, mondja P. Stern Szerén tanácsnok. In: uő (szerk.): *Feltámad a romváros Budapest harca az újjáépítéséért 1945–47.* Légrády Testvérek Rt., Budapest (é. n.)

³⁷ BFL IV. 1403. a 642/1946 kgy. sz.; *Népszava*, 1946. december 21.; *Fővárosi Napló*, 1946. december 21. A témához lásd még POLLÁKNÉ STERN Szeréna: Családvédelem, gyermekvédelem. In: *Népszava-Naptár*, 1947. Budapest, 1946. 101–102.

vel. A kiemelt két ügyosztály eddigi eredményei garanciát jelentenek arra, hogy a rendelkezésükre bocsátandó anyagi erőforrásokkal korrekten, a köz javára fognak gazdálkodni. Révész Mihály javasolta, hogy a takarékoság ne terjedjen ki a közoktatásra sem, mivel az iskolák rendbe hozása alapkövetelmény, ingyenessé kell tenni az oktatást, és tisztességesen megfizetni a tanárokat.³⁸

Teljesen indokolt volt, hogy a polgármester kiemelt figyelmet fordított a Társadalompolitikai Ügyosztályra. Az 1946. őszi polgármesteri jelentés adatai lehangolóak voltak. Eszerint az iskoláskorú gyermekek közül ötvenezernek nincs cipője, tizenötezernek télikabátja, húszezer leánynak és tizenötezer fiúnak nincs megfelelő ruhája, közel ennyien nem rendelkeznek elegendő fehérneművel. Negyvenezer tanuló részesül étkezési segélyben, naponta mintegy harminkétezer tanuló kap ingyen ebédet a svéd és a dán étkeztetési akció keretében. A főváros közel tizennyolcezer ebédet oszt ki a rászoruló felnőtteknek és gyermekeknek, nagyrészt térítésmentesen. Ám ennél sokkal több segítségre lett volna szükség, nem beszélve a szociálpolitika más egyéb területén lévő megoldatlan gondokról.³⁹

A frakció tagjai kezelték az *embervédelmet*. Várospolitikájuk szerves része volt az anya-, gyermek- és felnőttvédelem, továbbá az időskorúakról, a társadalom periferiájára kerültekről való gondoskodás, valamint a fiatalok bűnözők „megmentése” a társadalom számára. Törődni kellett a hadirokkantakkal és családtagjaikkal, az árván maradt gyermekekkel, özvegyekkel, az ostrom alatt elpusztult épületek hajléktalanná vált lakóival, a fővárost előzönlő, a környező településekről is beáramló koldusok áradatával. A szeretetotthonok, átmeneti szállások, melegedők, népkonyhák számának, illetve férőhelyeinek gyarapítása igencsak megemelte az ügyosztály költségvetését.

A Társadalompolitikai Szakbizottság ülésein Kálmán József gyakran elmondta, hogy ki kell terjeszteni a társadalombiztosítást. Stern Szeréna egyetértett vele, hiszen maga is tervbe vette a kisiparosok, kiskereskedők, értelmiségi foglalkozású kisemberek biztosítását. A felnőttvédelem részének tekintették a családok nyári üdülését, munkás-üdülőtelepek létesítését. Nagy tetszést aratott Stern Szeréna nőkongresszusi bejelentése 1947 decemberében, nevezetesen, hogy a főváros a jövőben megszervezi a többgyermekes anyák üdültetését is.⁴⁰ Hasonló elége-

³⁸ *Népszava*, 1946. augusztus 4.; PII 283. f. 9/6 ó. e. (Stern Szeréna a tanszemélyzet fizetésemelésével kapcsolatos közgyűlési felszólalásra vonatkozó javaslata.)

³⁹ *Világosság*, 1946. november 9.; *Fővárosi Közlöny*, 1946/53. II. melléklet. 9–10. (Az újságcikkekben és a *Közlöny*-ben lévő adatok nem mindegyike egyezik.)

⁴⁰ *Népszava*, 1947. július 30. december 9.; PII 283. f. 9/11 ó. e.

dettséget váltott ki a szociálpolitika lelkes hívei körében, hogy a három-éves terv első esztendejére szóló költségvetésben szociális feladatokra előirányoztak közel százmillió forintot, amelyből húszmilliót kislakás-építésre különítettek el.⁴¹

A szociáldemokraták munkáját a koalíciós partnerek is kellőképpen méltányolták. A kisgazdapárti Bognár József különösen az árvaházi állapotokban észlelhető kedvező változásokat, a jobb ellátást, az emberséges, otthonos légkört, a szeretetotthoni férőhelyek gyarapítását emelte ki az ügyosztály költségvetési vitája kapcsán. A tervszerű és intézményes szociálpolitika irányába tett jelentős előrelépést részben a politikai viszonyokban bekövetkezett változásoknak, részben Stern Szerénának tulajdonította.⁴²

Az ügyosztály munkájára felfigyelt az osztrák testvérpárt Magyarországra érkező delegációja, Theodor Körner, Bécs polgármestere és a bécsi községtanács asszonyküldöttsége. Antonia Platzer és Amalia Reiser itteni tapasztalataikat így summázták: „Budapest életformájától el vagyunk ragadtatva... Budapestnek szíve van..., gyermekotthonaik mintaszerűek, és ha így halad tovább, ezen a téren is túlszárnyalja Bécset... Budapest példáját kell követnünk, ahol mindenki ereje megfeszítésével dolgozik.”⁴³ Theodor Körner nyilatkozatot adott a *Fővárosi Napló*-nak, s ebből kiderül, milyen meglepetést okozott számára az, amit a főváros életéből látott és megtapasztalt. Mint mondta: „tanulmányozni is kívánom mindazt, ami Budapesten jó és megszívlelendő... Szinte meg vagyok szédülve ettől a nagy pezsgő ettől, ami itt Budapesten van... minden világos, a kirakatok gyönyörűen vannak megvilágítva, holott ez Bécsben takarékosági okokból tilos.”⁴⁴ A Társadalompolitikai Ügyosztály jelentéseit rendszeresen elküldték Svájcba, Svédországba, Dániába, Franciaországba, sőt amerikai szociális intézmények is kérték a beszámolóikat.⁴⁵

A szociális gondoskodás fontos területe a munka nélkül maradó, ám munkaképes lakosság gondjainak kezelése. Az első világháború után Európa-szerte meghonosodott a munkanélküli-segély, Magyarországon csupán annak egyfajta szerény változata. E nagyon komoly és súlyos problémával az új demokratikus szellemű politikai grémium sem tudott egykönnyen megbirkózni. Jóllehet a szociáldemokrata városatyák – Bechtler Péter alpolgármesterrel az élen – már a kezdet kezdetén, 1945-ben elha-

⁴¹ *Népszava*, 1947. november 25.

⁴² *Fővárosi Közlöny*, 1946/37. II. melléklet. 30.

⁴³ Budapest példáját kell követnünk Bécsben. *Fővárosi Napló*, 1947. október 12. október 5; NÁBOR Jenő: Több évre terjedő lakásépítő tervet készít a Szociáldemokrata Párt. *Népszava*, 1947. február 23.

⁴⁴ *Fővárosi Napló*, 1947. február 15.

⁴⁵ Figyelemmel kíséri a világ Budapest társadalompolitikai működését. *Népszava*, 1947. július 30.

tározták, hogy valóra váltják régi követelésüket, a *munkanélküliség* eseteire vonatkozó biztosítást,⁴⁶ a koalíciós kormányzás időszakában is csak a probléma enyhítésére szolgáló megoldási javaslatok születtek. Ilyen volt az átképző tanfolyamok, közmunkák szervezése, vagy az úgynevezett foglalkoztató műhely felállítása, ahol mintegy ötezer munkanélkülinek kívántak munkalehetőséget biztosítani.⁴⁷

Az 515/1946. közgyűlési számon szereplő – Pintér Géza által benyújtott – indítvány értelmében a közgyűlés utasította a polgármestert, hogy forduljon az újjáépítési miniszterhez egy „új, szociális szellemű, progresszivitást szemmel tartó” közmunkarendelet sürgős kibocsátása végett.⁴⁸ Gyöngyösi István az 1946. október 16-i közgyűlésen indítványt nyújtott be, melyben javasolta, hogy a munkanélküliség „megszüntetése” céljából kérjék a kormányzat segítségét az építkezési tevékenység előmozdítása érdekében.⁴⁹ 1946. szeptember 27-én ankétot tartottak a munkanélküliségről. Halász Alfréd, a frakció aktív tagja, a munkanélküliség ellenszereként a sokszor hangoztatott munkaalkalom-teremtést és/vagy a munkanélküliség elleni biztosítás bevezetését javasolta. Gyöngyösi István konkrét számítások alapján kimutatta, hogy akár tízezer munkahely is teremthető, ha az építőiparban intenzív munkába kezdenek. Pintér Géza a közmunkára kötelezettekkel kapcsolatos anomáliákra hívta fel a figyelmet.

Az ankéton elhangzó indítványok a következők voltak: a háztulajdonosokat kényszerítsék rá bérházaik javítására, karbantartására; létesítsenek kislakás-építő szövetkezeteket; keressenek hitel- és forráslehetőségeket; szervezzenek munkaadói és munkavállalói munkaközösségeket. Szóba került még például az ipari munkások körében a B-listázás felfüggesztése, a rövidített munkahét bevezetése, a „teljesítmény-munka” forszírozásának beszüntetése.⁵⁰ A sikeres rendezvény azonban jelentős változást, előrelépést az ügyben nemigen hozott.

A munkanélküliség problémája mellett a *lakásügyet* is állandóan napirnden tartotta a frakció. Az ostrom alatt több tízezer otthon megsemmisült vagy életveszélyessé vált, ami csak súlyosbította a világháború előtt is meglévő lakás gondokat. A romeltakarítással, a város újjáépítésével kapcsolatos teendőkkel foglalkozó önkormányzati testületi üléseken

⁴⁶ BECHTLER Péter: i. m. 113.

⁴⁷ *Világosság*, 1946, november 9.; *Népszava*, 1947. november 25.; PIL 283. f. 9/6 ó. e.

⁴⁸ *Világosság*, 1946. október 18. és 30.

⁴⁹ BFL IV. 1403. a 513/1946 kgy. sz.

⁵⁰ PIL 283. f. 9/15 ó. e.

a szociáldemokraták legtöbbször szóba hozták a lakáshiány, lakbérügyek problémáját is. 1945 nyarán a főváros lakásállományáról készült felmérés szerint Budapesten 215 392 lakásból 171 848 helyreállítás után, vagy akár anélkül is lakhatónak minősült. A fővárosnak tehát hozzávetőleg 50 000 új lakásról kellett volna rövid időn belül gondoskodnia, amire az adott súlyos gazdasági viszonyok közepette aligha volt lehetőség. Éppen ezért a közgyűlési pártokkal karöltve keresték az ideiglenes vagy átmeneti megoldásokat a lakáshiány áthidalására.

A stabilizáció nyitányát jelentő első forintköltségvetés vitáján, 1946 augusztusában benyújtott több tucat indítvány között számos foglalkozott a lakáskérdéssel, és a frakció tagjai jól hasznosítható javaslatokkal járultak hozzá a probléma megoldásához. Ladányi Ármin javasolta, hogy az ideiglenesen lakásokban elhelyezett hivatalokat mielőbb költöztessék át a rendbe hozott középületekbe, így a lakások ismét visszakaphatják eredeti funkciójukat. Fischer József azt indítványozta, hogy a főváros vásároljon telkeket, amelyeken elkezdődhet a szociálislakás-építő akció, továbbá vegye bérbe a város húsz évre a használaton kívüli laktanyákat, amelyekben egy- és kétszobás lakások kialakításával viszonylag gyorsan és könnyűszerrel mérsékelni lehetne a lakáshiányt. Ágoston Péterné a Magdolnavárosban abbamaradt kétszáznegyven kis lakás építésének befejezését sürgette, és javasolta azt is, hogy a kislakásos bérházak lakbérjövendelmét fordítsák lakások helyreállítására.⁵¹

Gyöngyösi István, a Közmunkatanács elnöki osztályának vezetője 1946 decemberére figyelemre méltó tervet készített a katasztrofális lakáshelyzet javítására. Szerinte évente legalább ezer lakást lehetne megépíteni, ha erre fordítanak a közmunkaváltság ötven százalékát, valamint a költségvetés öt százalékát. Javasolta továbbá, hogy a *Népszava* és a *Világosság* indítson kampányt tízezer új lakás megépítése érdekében.⁵² Azt, hogy a koalíciós városvezetés utolsó hónapjaiban készült lakásfelmérés szerint a fővárosnak – a lakásépítési akciók, lakásfelújítási programok ellenére – még mindig ötvenezer család számára kellene otthont biztosítania, Bechtler Péter a lakosság létszámának nagymérvű (közel háromszázezer fős) gyarapodásával és a megsemmisült, illetve lakhatatlanná vált épületek nagy számával magyarázta.⁵³

⁵¹ *Népszava*, 1946. augusztus 25.; *Világosság*, 1946. augusztus 25.; PIL 283. f. 9/19. ó. e.

⁵² PIL 283. f. 9/6 ó. e. és 9/19 ó. e.; *Népszava*, 1947. február 23.

⁵³ *Országgyűlési értesítő*. Az országgyűlés 44. ülése. 1948. február 12. 970.; *Fővárosi Napló*, 1948. február 14.

Egészségügy és közellátás

A szociáldemokraták tisztában voltak azzal, hogy a szociálpolitika eredményessége sokban függ a közegészségügy fejlettsége, intézményhálózatának kiépítettsége, személyi és tárgyi feltételeinek biztosítottóságától. Az egészségügyi ellátás terén a világháborút követően igen sok tennivalója akadt a fővárosnak, nem csak az ostrom okozta helyreállítások miatt, hanem azért is, mert a gyenge táplálkozás, egészségtelen lakhatási viszonyok (lakóhelyül szolgált zsúfolt óvóhelyek, pincék) következtében megszaporodtak a gyógykezelésre szoruló, riasztó méreteket öltött a csecsemőhalandóság, alaposan felszökött a tbc-fertőzöttek, a nemibetegek száma. A frontról hazatért hadirokkantokról való gondoskodás is komoly megterhelést jelentett a szétzilált egészségügy számára.

A közegészségügyi intézmények működésének, a betegellátás feltételeinek normalizálását szinte zökkenőmentesen és viszonylag rövid idő alatt sikerült megoldani – állította elismerőleg Zamercev vezérőrnagy, Budapest orosz városparancsnoka, és megjegyezte, hogy ezzel a teljesítménnyel Magyarország az európai államok élvonalába került.⁵⁴

A szociáldemokraták azonban közel sem voltak elégedettek az egészségügyi állapotokkal. A mintegy hatezer kórházi ágy – szerintük – nagyon kevés volt, még a fővárosi betegek ellátásához sem elegendő, nem beszélve arról, hogy a környező települések lakosai is sok esetben a fővárosi kórházakat vették igénybe. Úgy vélték, hogy az egészségügy egyáltalán nincs felkészülve egy esetleges járványhelyzet kezelésére sem. Ezek szem előtt tartásával szorgalmazták a kórházi férőhelyek számának növelését, szanatóriumok, üdülőhelyek létesítését.⁵⁵ Különösen aggasztónak tartották a fiatalkorú nemi betegek magas létszámát, ezért javasolták, hogy a főváros hatékonyabban foglalkozzon a problémával. Hasonló fontosságot tulajdonítottak a szülőotthonok számának és férőhelyeinek gyarapításának, különösen az e tekintetben korábban periférikusan kezelt városrészekben.⁵⁶ 1946-ban a költségvetési vitában igyekeztek ráirányítani a figyelmet az egészségügy terén mutatkozó hiányosságokra is, és azok sürgős pótlására tettek javaslatot. Többek között új kórházak építését, a meglévők felszerelésének korszerűsítését, az orvosok fizetésének rendezését, javítását szorgalmazták.⁵⁷ Község-

⁵⁴ *Fővárosi Közlöny*, 1946/34. II. melléklet. 16.

⁵⁵ PIL 283. f. 9/ 20 ó. e

⁵⁶ *Fővárosi Közlöny*, 1946/9. 273., 1946/13. 430.

⁵⁷ *Fővárosi Közlöny*, 1946/31. II. melléklet. 32–33.; Lásd még *Népszava*, 1947. március 19.

politikai koncepciójuk az egészségügy komplex kezelésének igényéről tanúskodik. Úgy vélték ugyanis, hogy a közegészségügy nem korlátozódhat csupán az egészségügyi létesítmények és felszereltségük fejlesztésére, a gyógyító és ápoló személyzet megfelelő létszámának biztosítására; gondoskodni kell arról is, hogy mindenki megfizethető áron hozzájuthasson a szükséges gyógyszerekhez, gyógyászati segédeszközökhöz. Nagy jelentőséget tulajdonítottak az egészséges környezet megteremtésének, parkok, sétányok, üdülőtelepek, tisztasági és strandfürdők létesítésének. Szükségesnek tartották, hogy a város illetékes hatóságai a gyárak, műhelyek létesítésekor az egészségügyi szempontokat feltétlenül mérlegezzék az engedélyek megadásakor, és körültekintően járjanak el az egészségre ártalmas ipari létesítmények elhelyezésekor is. Arra is felhívták a figyelmet, hogy az élelmiszerek és az azokat árusító üzletek, piacok folyamatos ellenőrzése is fontos közegészségügyi követelmény.⁵⁸

Ehhez a témához szorosan kapcsolódik a közéletmezés, *közellátás* felteeleinek biztosítása mint alapvető községpolitikai követelmény. A kérdésnek különös aktualitást adott a háború következtében előállt élelmiszer-, tüzelőanyag-, tisztasági szerek és egyéb közszükségleti cikkek hiánya. Súlyosbította a helyzetet az infláció, a „fekete kereskedelem” elterjedése, az újjáépítés terhei és a jóvátételi kötelezettségek. Nem volt kétséges, hogy a közellátás normalizálásának megszervezése meghaladja a főváros teherbíró képességét. Mindazonáltal a szociáldemokrata városatyák bátor tervet szőttek az élelmezési nehézségek leküzdésére. Szakasits Árpáddal az élen 1946 januárjában „Budapest mentse meg önmagát!” jelszóval meghirdették az úgynevezett kiskertakciót.⁵⁹ Ennek keretében kérték a kormányt, hogy a főváros környékén bocsásson a lakosság rendelkezésére megművelhető földterületet konyhakertek kialakításra, ahol lehetőség nyílna a legszükségesebb zöldségfélék megtermelésére, s ezzel pótolni lehetne az ellátás terén mutatkozó hiány egy részét. (Az ötlet egyébként nem egyedülálló, hasonló megoldásokkal több európai nagyvárosban is próbálkoztak, többek között Bécsben, Moszkvában és Leningrádban is.) A főváros vállalta, hogy gondoskodik a szerszámokról, vetőmagokról. Az akció – amelynek szervezésére és irányítására Bechtler alpolgármester kapott megbízást – a koalíció valamennyi párjának támogatását élvezte. A fővárosnak

⁵⁸ PIL 283. f. 9/20 ő. e.

⁵⁹ *Népszava*, 1946. január 3., 4., 15., 30.

azonban sokkal nagyobb segítségre lett volna szüksége a közellátás bajainak orvoslásához.⁶⁰

A városvezetés a kormányzattól csak szerény támogatásra számíthatott, reménykedni inkább a nemzetközi segélyszervezetek, és Európa tehetősebb államainak nagylelkűségében lehetett. Vitathatatlan, hogy Kővágó polgármester segélykérő felhívása, az angol Munkáspárt meghívására Londonba érkező Kéthly Anna közbenjárása segélyszállítmányok ügyében, Böhm Vilmos svédországi élelmiszer-gyűjtési akciója, az Egyesült Nemzetek Segélyezési és Rehabilitációs Igazgatóság (UNRRA) és a Nemzetközi Vöröskereszt bekapcsolódása az ország, illetve a főváros közéleti problémáinak megoldásába, komoly eredménnyel járt.⁶¹ A tekintélyes mennyiségű élelmiszer-, ruhanemű-, cipő-, gyógyszer szállítmány megoldani ugyan nem, de legalább enyhíteni tudta a közellátás, az egészségügy, a gyermekvédelem terén meglévő, egyre súlyosbodó gondokat. 1946 nyarán a főváros gazdálkodásában is kritikus helyzet állt elő, komoly élelmiszer-ellátási problémákkal szembesültek a szociális és egészségügyi intézmények, az újjáépítési munkálatok megtorpanak. A szociáldemokrata frakció, elemezve a kialakult helyzetet, arra a következtetésre jutott, hogy a főváros külföldi kölcsön nélkül képtelen úrrá lenni a kialakult körülményeken, ezért javasolta annak mielőbbi felvételét.⁶²

Az országosan is katasztrofálissá vált közellátási állapotok miatt a Gazdasági Főtanács 1946. július 23-i ülésén döntés született az országos jegyrendszer bevezetéséről. A közellátásügyi miniszter – Báránys Károly – augusztus 1-jei hatállyal elrendelte az állami élelmiszerjegyek bevezetését Budapesten és a környező községekben. A rendelkezés értelmében az egész ország területén csak „hatósági jegy” ellenében lehetett hozzájutni a következő élelmiszerekhez: finomliszt, kenyérliszt, száraztésztafélék, sütőipari készítmények.⁶³ Ugyanakkor a Szovjetunió enyhítette az ország jóvátételi kötelezettségét. Szeptemberre a szociáldemokratáknak köszönhetően sikerült a főváros húsellátását is megszervezni, igaz, az adag szerény volt, de a maga idejében mégis nagy jelentősége volt.⁶⁴

⁶⁰ *Világosság*, 1946. január 15. és február 10.; *Népszava*, 1946. február 14.;

⁶¹ *Világosság*, 1946. január 6., január 30., február 17., szeptember 6.; KőVÁGÓ József: Emlékezés egy jai kiáltásra. *Budapest*, 1946/12. 469–470.; LESTYÁN Sándor: Az UNRRA Magyarországon. Uo. 471–482.

⁶² *Világosság*, 1946. július 16. és 17.

⁶³ *Népszava*, 1946. július 25.; *Világosság*, 1946. július 28. – A rendelet értelmében új jegyféleségek kerültek forgalomba. Ilyen volt például az állami finomliszt-kenyérrjegy, állami kenyérpótljegy nehéz testi munkát végzők számára, állami közellátási pótljegy munkásoknak stb.

⁶⁴ *Világosság*, 1946. szeptember. 6.

Oktatásügy

Az oktatási intézmények zavartalan működését alaposan megnehezítette, hogy az ostrom alatt sok iskolaépület megrongálódott, tanításra alkalmatlanná vált, és a téli időszakban beállt a tüzelőhiány, ami miatt a tanítást december közepétől március elsejéig szüneteltetni kellett.⁶⁵ A tönkrement iskolaépületek pótlása, kijavítása meghaladta a főváros anyagi lehetőségeit, a kormánytól sem számíthatott hathatós segítségre, ezért a szociáldemokraták új céladó, az úgynevezett iskolaadó bevezetését javasolták. El is készült a vonatkozó szabályrendelet-tervezet, a közgyűlés napirendre is tűzte, ám a megvitatására nem került sor, mivel Szakasits Árpád elnök minden indoklás nélkül levette a napirendről.⁶⁶ A közgyűlés Kálmán József indítványára a sérült iskolák helyrehozatalához és karbantartásához a pénzügyminisztertől kért anyagi segítséget.⁶⁷ Mindezek ellenére jelentős eredményként könyvelhette el a főváros, hogy már 1945 tavaszán időlegesen bevezették a tandíjmentességet, és a következő év elejére elkészítették a pedagógusok új illetmény-szabályrendeletét. Noha a szociáldemokrata frakció ennél többet szeretett volna elérni – legalább a szegény sorsú gyerekeknek ingyen tankönyveket és tanszereket juttatni –, de erre az anyagi erőforrások híján ekkor még nem nyílt lehetőség.

Turóczi-Trostler József, a Törvényhatósági Bizottság nagy oktatási tapasztalattal rendelkező jeles tanáregyénisége különösen fontosnak tartotta, hogy a város kellő gondot fordítson a tanszemélyzet „szellemi szánálására” is. Az volt a véleménye, hogy egy új társadalomhoz új iskolára és új szellemű oktatásra van szükség.⁶⁸ Éppen ezért akarta a pedagógusok demokratikus szellemű átképzését mihamarabb megoldani. Ennek érdekében szervezett a főváros tanfolyamot, amelyen neves tudósok, politikusok, művészek, írók tartottak előadásokat. A tanfolyam ünnepélyes megnyitóján, 1946. március 12-én megjelent és előadást is tartott Keresztúry Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter, valamint Balogh István miniszterelnökségi államtitkár.⁶⁹

Szinte áthidalhatatlan akadályba ütközött viszont az új elgondolást tükröző tankönyvek előállítására. A fővárosnak nem volt ehhez sem kellő

⁶⁵ *Fővárosi Közlöny*, 1946/34. 915.

⁶⁶ *Fővárosi Közlöny*, 1946/27. 733–734.

⁶⁷ *Fővárosi Közlöny*, 1946/30. 801–803.

⁶⁸ *Fővárosi Közlöny*, 1946/12. 381–383.

⁶⁹ *Fővárosi Közlöny*, 1946/19. II. melléklet 9. Néhány név a felkért előadók közül: Justus Pál, Ortutay Gyula, Pátzay Pál, Rajk László, Szent-Györgyi Albert, Turóczi-Trostler József, Veres Péter stb.

pénzügyi fedezete, sem megfelelő papírmennyisége.⁷⁰ Vámos Sándorné frakciótitkár a pedagógusok demokratikus szellemű átképzése mellett sürgősen megoldandó feladatnak tartotta a tanítóképzők átszervezését is. Szükségesnek tartotta az egészségügyi oktatás bevezetését, az intenzívebb zenei képzést és a testi fenyítés száműzését az iskolákból. Ugyanakkor tisztában volt azzal, hogy a frakció régi vágyálma, az ingyenes tanyszerellátás, a tanítók anyagi helyzetének javítása még egy ideig várát magára.⁷¹ Bechtler alpolgármester 1947. júliusi közgyűlési bejelentéséből tudható, hogy pártja és a főváros illetékes bizottságai mindent elkövettek, hogy az év szeptemberétől valamennyi kisdiák ingyen juthasson tankönyvhöz és tanszerekhez.⁷² Révész Mihály úgy vélte: fontos, hogy az iskolák megfelelő anyagi forrásokkal és bizonyos mértékű autonómiával rendelkezzenek.⁷³

Miután Stern Szeréna 1946 márciusában lemondott közoktatásügyi bizottsági tagságáról, a helyére lépő Kálmán József tanár képviselte a szociáldemokraták oktatáspolitikai alapelveit. Indítványok tömegével ostromolta a közgyűlést, szinte minden apró rész kérdésben hallatta szavát, foglalkozott az oktatásügy mindennemű személyi és tárgyi problémájával. Javasolta – többek között –, hogy az iparos és kereskedő tanulók számára létesítsenek otthonokat, s a kereskedelmi iskolákat alakítsák át korszerű gazdasági iskolákká. Indítványozta, hogy a közgyűlés forduljon a kormányhoz külön fővárosi tanügyi főigazgatóság felállításának érdekében. E testület révén a főváros, mint iskolafenntartó, a dologi és adminisztrációs ügyek mellett érdemi kérdések intézésére is jogosult lenne, és lehetősége nyílna az oktatás szellemének a demokratikus elvárásokhoz igazítására, amire az adott viszonyok között nagyon is szükség volna – érvelt az ügy fontossága mellett.⁷⁴ Kálmán József indítványainak többségét (ez utóbbit is) a közgyűlés támogatta, és lépéseket is tett megvalósításuk érdekében.

Az SZDP hároméves terve komoly, átfogó programot tartalmazott az oktatásügy terén is. Tervbe vették a megrongálódott iskolaépületek teljes helyreállítását, felszerelésük pótlását, a könyvtárak, sportpályák számának gyarapítását, a tananyag korszerűsítését, a tanszemélyzet továbbképzését, a felnőttoktatás feltételeinek megteremtését, ötéves kortól

⁷⁰ *Fővárosi Közlöny*, 1946/6. 148.; *Népszava*, 1946. június 7.

⁷¹ *Fővárosi Közlöny*, 1946/37. II. melléklet. 25–26.

⁷² BFL 1403. b. 356/1947. kgy. sz.; *Népszava*, 1947. július 26.

⁷³ *Népszava*, 1947. február, 23.

⁷⁴ BFL IV. 1403. a 213, 264, 302, 366, 405, 452, 516, 563/1947 kgy. sz.

a kötelező óvodai képzést stb.⁷⁵ A megvalósítás üteme azonban lelassult. Az okok itt is, mint más területeken, főként a kellő anyagi erőforrások hiányában keresendők, de sok időt és energiát vontak el az érdemi munkától a pártok közötti hatalmi villongások is. A koalíciós kormányzás utolsó esztendejében már csak elvétve hangzott el egy-egy oktatáspolitikát érintő, nem túl nagy horderejű indítvány. Ilyen volt például Igaz Mária javaslata a napközi otthoni szakfelügyelői rendszer megszervezésére. Lehetséges, hogy sokan a közoktatás összes gondjának, bajának megoldását a felekezeti iskolák küszöbönálló államosításától várták. Nem véletlen, hogy amikor Szakasits Árpád 1948. június 23-án bejelentette a közgyűlésen, hogy az országgyűlés megszavazta az iskolák államosításáról szóló törvénytervezetet, a hírt nagy ovációval fogadták a törvényhatóság tagjai. De az ülésteremből ekkor már hiányzott az egykori szociáldemokrata frakció.⁷⁶

Városgazdálkodás, városfejlesztés

1947. április 14-én a Közigazgatási Bizottság ülésén Révész Mihály bejelentette: pártja elsőként elkészítette az országos hároméves tervhez igazodó gazdasági tervét, amely a modern főváros megteremtését célozza, és kész azt a többi párt terveivel összeegyeztetni.⁷⁷ A dokumentumot Révész András állította össze Sággy Gábor, Marót Gyula és számos más hivatalos személy közreműködésével. Ezt követően elkészült a beruházási program is, melynek egyes tételeit szembesítették a polgármesteri előterjesztésben szereplő adatokkal. A kettő között nagy eltérés mutatkozott, főként a társadalompolitika tekintetében: a polgármesteri tervezet ugyanis lényegesen szűkmarkúbb volt.⁷⁸ A községpolitika szinte minden területét felölelő munkaprogramnak csak töredéke kerülhetett be a fővárosi pártok által július végén elfogadott koncepcióba.⁷⁹ A téma pénzügyi szakbizottsági vitáján Millok figyelemztetett, hogy a hároméves tervre vonatkozó polgármesteri javaslat „csak arra való igyekvés, hogy szociálisabb főváros... legyen, amelyben a dolgozók jobb életkörülmények között élhetnek. Reméljük azon-

⁷⁵ PIL 283. f. 9/12 ő. e.

⁷⁶ *Fővárosi Közlöny*, 1948/9. (Igaz Mária indítványa); BFL IV. 1403. a 258/1948. kg. sz. (Szakasits bejelentése).

⁷⁷ *Népszava*, 1947. április 15. Lásd részletesen: *Fővárosi Közlöny*, 1947/17. 489–490.

⁷⁸ PIL 283. f. 9/112. ő. e.

⁷⁹ *Népszava*, 1947. június 17.

ban, hogy a következő hároméves tervben már megvalósíthatjuk mindazokat a fontosabb intézményeket, amelyek a szocialista párt programjában szerepelnek.”⁸⁰

A főváros ostroma következtében tetemes károk keletkeztek Budapest közüzemeiben is. Azzal, hogy az élet normalizálásának fontos előfeltétele az alapvető szolgáltatások biztosítása, valamennyi fővárosi képviselő egyetértett. Vita a helyreállítás sorrendje és az anyagi fedezet előteremtésének mikéntje, különösen a vissza-visszatérő közüzemi tarifaemelés vagy csökkentés mértéke körül bontakozott ki. A frakció tartotta magát a múltban is hangoztatott álláspontjához: a közüzem „tartsa el magát, szolgálja ki a lakosságot és ne akarjon keresni rajta”. Sürgősen megoldandó feladatok közé sorolta a közlekedés korszerűsítését és a föld alatti vasútvonal kiépítését, s általában a közüzemi díjaknak a lakosság teherbíró képességéhez igazítását.⁸¹

A fővárosi üzemek működésére vonatkozó szociáldemokrata elvek azonban a gyakorlatban nem valósulhattak meg. A rendkívül súlyos gazdasági viszonyok, az infláció közepette állami segítségre, kölcsönökre volt szükség már ahhoz is, hogy a lakosoknak legalább a minimális szolgáltatásokat nyújtani tudják. Ám az 1946-os év elején a kormány egyik pillanatról a másikra beszüntette a kölcsön folyósítását, s a szociáldemokraták egyik üzempolitikai alapelvevel azonos álláspontra helyezkedett, azaz: az üzemek tartsák el magukat. Ez a körülmény és a rohamos áremelkedés, a víz-, a villany-, a gázdíjak stb. emelése arra készítette a városvezetést, hogy összehívja a Pénzügyi Szakbizottság rendkívüli ülését. A bizottság tagjai nagy felzúdulással fogadták a kormány döntését és az elengedhetetlennek látszó díjemeléseket. Halász Alfréd hosszas felszólalásában keményen bírálta az állami támogatás megvonását. Ugyanakkor figyelmeztetett, hogy a másik anyagi forrással, a tarifaemeléssel nagyon óvatosan kell bánni, feltétlenül tekintettel kell lenni a lakosság teherbíró képességére. Szóba került az üzemek racionalizálásának kérdése is, amit Kővágó polgármester a Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaságnál (BSZKRT) tartott különösen indokoltanak. Ugyanis úgy vélte: megengedhetetlen például az, hogy több ezer, katonai szolgálatot teljesítő üzemi alkalmazott bérét a közlekedési vállalat fizesse. Döbbenetesen sokan esnek ki betegség miatt is a munkából, amin – szerinte – elsősorban jobb étellemezzel és megfelelőbb ruhaellá-

⁸⁰ *Népszava*, 1947. július 23. Millok felszólalásának teljes szövegét lásd *Fővárosi Közlöny*, 1947/34. 854–856.

⁸¹ PIL 283. f. 9/11 ő. e.; *Népszava*, 1946. június 7.

tással lehetne segíteni. Bródy Ernő PDP-képviselő sommás adatai – a megközelítőleg húszeszes létszámú cégnél közel nyolcezer alkalmazott különböző jogcímeken (katonai szolgálat, betegség, újjáépítési munkára való beosztás) távol marad a munkától – még inkább alátámasztották, hogy a vállalatnál sürgősen létszámleépítést kell végrehajtani. Megjegyzendő, hogy Millok, a BSZKRT elnöke elhatárolta magát, illetve a vállalat igazgatóságát a polgármesterhez benyújtott beadványtól, amely az üzem gazdálkodásával kapcsolatos éles kritikákat kiváltotta. Igyekezett védeni a mundér becületét. Mint mondotta, a vita tárgyát képező anyagban sok a valótlan állítás, ugyanakkor elismerte, hogy a vállalatnál vannak komoly pénzügyi, munkaszervezési problémák.⁸²

A deficités vállalatok működésének kivizsgálására a főváros bizottságokat küldött ki, amelyekről azt várta, hogy javaslatokat tegyenek a pénzügyi egyensúly megteremtésére. A munka oroszlánrészével 1947 végére el is készültek, és úgy tervezték, hogy a következő év első felében megszüntetik az üzemek deficitjét – tájékoztatta a Közigazgatási Bizottság ülésének résztvevőit Révész Mihály.⁸³ A bizottság első jelentése a gyógyfürdők állapotáról s a megoldandó feladatokról 1948 februárjában került nyilvánosságra.⁸⁴ A közüzemekkel kapcsolatos gondok azonban a koalíciós kormányzás megszűnését követő időkre is átöröklődtek, és az államosításokkal bekövetkező változások átrendezték a megoldásra váró feladatokat is.

Nagy-Budapest megvalósításának évtizedek óta napirenden lévő ügye a megváltozott politikai helyzetben is élénken foglalkoztatta a szociáldemokratákat. Ezért üdvözölték örömmel a Nagy-Budapest ankét megszervezését 1945 nyarán, és az ott hozott döntést, hogy meg kell alakítani a Nagy-Budapest Bizottságot, amelynek feladata az ügy felkarolása és a régóta esedékes egyesítéssel kapcsolatos teendők kimunkálása lesz. 1946 elején létre is jött a tizenkét tagú bizottság elnöke Harrer Ferenc lett, a századelő óta Nagy-Budapest buzgó híve. A szociáldemokratákat Fischer József, Millok Sándor és Révész Mihály képviselte.⁸⁵ Ám Nagy-Budapest akkor még nem valósult meg, hiányoztak hozzá a gazdasági és pénzügyi feltételek. A Közmunkatanács az adott körülmények között csupán azt a feladatot kapta, hogy „a környező városokat és községeket Nagy-Budapestbe való beolvadására előkészítse” – nyilatkozta

⁸² *Fővárosi Közlöny*, 1946/10. 302–312.

⁸³ *Népszava*, 1947. december 16.

⁸⁴ *Fővárosi Napló*, 1948. február 14.

⁸⁵ PIL 283. f. 9/7 ó. e.

Bechtler a parlamentben 1948 februárjában.⁸⁶ Harrer ekkortájt azon az állásponton volt, hogy a környező települések fővároshoz csatolásával egyelőre várni kell. Kifejtette: a közigazgatás általános reformja előtt nem célszerű „ezt a nagy operációt végrehajtani”. Előbb törekedni kellene a települések közötti színvonalkülönbőség kiegyenlítésére, s ki kellene építeni a főváros és a környék közötti közlekedést biztosítandó gyorsvasutat. Hasonló véleményen volt Fischer József is. A Törvényhatósági Bizottság kommunista alelnökének, Széll Jenőnek az volt a határozott véleménye, hogy Nagy-Budapest megvalósítása nem tűr halasztást, ez ügyben azonnal intézkedni kell.⁸⁷

Budapest városfejlesztési programjának tárgyalását az 1948. április 21-i közgyűlés tűzte napirendre. A koncepció Budapestet és a környezetében lévő városias településeket egységként kezelte, s számolt Nagy-Budapest mielőbbi létrehozásának lehetőségével. Ám a megvalósításra csak – az MKP javaslata nyomán – az 1949. évi XXVI törvénycikk értelmében 1950. január 1-jével került sor.

Az SZDP a feladatok megoldásában kiemelkedő szerepet szánt azoknak a munkabizottságoknak, amelyeket a jobb törvényhatósági munka érdekében hozott létre. Ezek a testületek a városigazgatás, városgazdálkodás, városrendezés, a közéletlemezés, a társadalompolitika, az iskola-, oktatás- és nevelésügy, az ipari és kereskedelmi témakörben felmerülő teendőkre specializálódtak.⁸⁸ A frakciótagok számára rendezett szakelőadásokkal, szemináriumokkal, valamint a *Népszava* e célra rendszeresített külön rovatával – *Mi újság a Városházán?* – ugyancsak a városházi tevékenység hatékonyságát segítették elő.⁸⁹ Régi kívánságok mellett új ötletek tucatjával igyekeztek jobbá, hatékonyabbá tenni az önkormányzati testület munkáját.⁹⁰ Mindebben közrejátszott az a tény, hogy az SZDP egyfelől jól tudta kamatoztatni megváltozott politikai státusából adódó lehetőségeit, másrészt reálpolitikai megfontolásból eleinte még viszonylag jól együtt tudott működni koalíciós partnereivel. Mindebben – kortársi vélemények szerint – Szakasits Árpádnak kiemelkedő szerepe volt.⁹¹

⁸⁶ *Országgyűlési értesítő*. Az országgyűlés 44. ülése. 1948. február 12. 967–971.

⁸⁷ *Fővárosi Napló*, 1948. február 14.; Uo. 1948. február 7.

⁸⁸ PIL 283. f. 9/11. ő. e.

⁸⁹ PIL 283. f. 9/20. ő. e.; *Népszava*, 1946. június 4. és június 7. – Néhány előadó és néhány téma: Révész Mihály: A főváros autonómiaja, Bechtler Péter: Városigazgatás, Fischer József: Városrendezési tervek, Farkas Zoltán: Nagy-Budapest, Millók Sándor: Modern közlekedés.

⁹⁰ PIL 283. f. 9/19. ő. e.; *Népszava*, 1946. augusztus 4. és augusztus 25.

⁹¹ Lásd Kővágó polgármester méltató szavait: *Fővárosi Napló*, 1946. október 12.

A koalíció válsága, a szociáldemokrata frakció végnapjai

A koalíciós partnerek együttműködésében kezdetektől voltak kisebb-nagyobb súrlódások, olykor kritikus időszakok, átmeneti zavarok, amelyek utóbb komoly konfliktusokká, drasztikus támadásokká nőttek. 1946 nyarán és őszén még szolidabbnak mondható politikai összetűzések, egymásnak szegülő ellenvélemények közepette zajlottak a közüzemi tarifákról és a kerületi előljárói állások pártok közötti arányos elosztásával kapcsolatos tárgyalások, vagy az úgynevezett B-listával foglalkozó viták. A „bélisztázás” ötlete a MKP-tól származott, s 1945 novemberében már kész volt a terv a közigazgatás „megtisztítására.” Célja a közalkalmazotti kar létszámának radikális csökkentése és a politikailag nemkívánatos tisztviselők eltávolítása az apparátusból. A végrehajtáshoz a jogi alapot az 1946 májusában kibocsátott 5000/1946. sz. ME rendelet adta. Ez a rendelkezés az 1938-as közalkalmazotti létszámhoz viszonyítva tízszázalékos csökkentést irányozott elő. A létszámleépítést kétségtelenül indokolta, hogy a revíziós politika eredményeként bekövetkezett országgyarapítás miatt felduzzadt a hivatali apparátus, továbbá aláátmasztották a világháborút követő gazdasági és pénzügyi problémák, és nem utolsósorban a jóvátételből fakadó kötelezettségek. A Rajk László belügyminisztersége alatt véghezvitt tisztogatás első két hónapja alatt mintegy ötvenezer tisztviselőt fosztott meg állásától, helyükre az úgynevezett gyorstalpaló tanfolyamokon kiképzett „demokratikus kádereket” ültették. Az 1948 júniusáig húzódó tisztogatás eredményeként egyes források szerint nyolcvanezer személyt bocsátottak el, mások százezer körüli létszámot regisztráltak. A főváros megközelítőleg tizennégyezer fős közigazgatási apparátusából több mint négyezer alkalmazottat vettek fel a B-listára – volt köztük alpolgármester, tanácsnok, főjegyző, főtanácsos, intézetvezető stb.⁹²

A szociáldemokrata képviselők is szükségesnek tartották a létszámcsökkentést mind a Városházán, mind országosan, sőt egyetértettek az egész közigazgatás úgymond megtisztításával a reakciós elemektől, de a végrehajtás mikéntjével már nem tudtak azonosulni.⁹³ A rendelet előkészítésekor a főváros különböző fórumain több alkalommal megfogalmazták az álláspontjukat. Millok a Pénzügyi Szakbizottság 1946. feb-

⁹² KISZELY Gábor: *ÁVH. Egy terrorszervezet története*. Korona Kiadó, Budapest, 2000. 52.; KOLLEGA TARSOLY István (főszerk.): *Magyarország a XX. században*. 1. köt. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996, 151.; *Népszava*, 1946. május 21.; *Világosság*, 1946. június 2.

⁹³ *Fővárosi Közlöny*, 1946/29. 771–772.; *Világosság*, 1946. február 14.

ruár 26-i ülésén hangsúlyozta: „Nem akarunk kegyetlenkedni senkivel se, és ez a B-listázás olyan természetű kell hogy legyen, ahol a szociális szempontok és az állam és demokrácia érdekei meg legyenek védve.”⁹⁴ A szociáldemokraták egyre gyakrabban tapasztalták és (maguk között) ugyancsak nehezményezték, hogy a másik munkáspárt különböző fondorlatokkal a saját embereit igyekszik minden fontos posztra odatenni.⁹⁵ 1946 második felében a koalíción belül kiéleződő feszültség sajtóreflexiói már a válság elmélyülését, a koalíció esetleges felbomlását sugallták. A közvélemény megnyugtatását, a helyzet tisztázását célozták a *Fővárosi Napló*ban megjelent közlemények, valamint az is, hogy közzétették a lap karácsonyi körkérdésére érkezett válaszokat (mi a városházi koalíció jelentősége, jövője, az újjáépítésben elért eredmények stb.). A különböző politikai pártállású személyek nyilatkozatából kitűnik, hogy valamennyien hitet tettek a koalíció fenntartása mellett, amit többségük az adott helyzetben egyedüli racionális kormányzati formának tekintett.⁹⁶

1947-ben már egyre gyakoribbá váltak a durva politikai összecsapások a Városháza berkeiben is, amit elsősorban az MKP drasztikus élre törése idézett elő. Ebben a helyzetben a szociáldemokraták igyekeztek megőrizni pozícióikat, befolyásukat a hivatali apparátusban is. Ez a törekvés tetten érhető a frakció és a főtőkárság közötti levelezésben, az intézőbizottság üléseinek jegyzőkönyvében, valamint a két párt közötti levélváltásokban, a városházi összekötő bizottságuk irataiban is.⁹⁷ Tény, hogy alaposan megkopott a partnerek egymás iránti toleranciája. Az országos politikában bekövetkezett radikális „balratolódás” és a szünni nem akaró gazdasági gondok is hozzájárultak a politikai indulatok elszabadulásához. A koalíciós partnerek, elsősorban a szociáldemokraták, igyekeztek legalább „kifelé” megőrizni a nyugalom és a viszonylagosan békés együttműködés látszatát, habár a hároméves terv frakcióbeli vitája alkalmával egyes képviselők a kommunisták egyre erőteljesebben megnyilvánuló egyeduralmi törekvései miatt is szót emeltek. Ám Révész ekkor még mindig az indulatok lecsillapítása érdekében tisztázandó félreértésekről, felesleges aggályoskodásról beszélt. Határozottan állította, nincs szó arról, hogy a kommunisták egyeduralmat akarnának, de

⁹⁴ *Fővárosi Közlöny*, 1946/11. 370.

⁹⁵ PIL 283. f. 9/7 ő. e.

⁹⁶ RÁTKAI Károly: A koalíció válsága. *Fővárosi Napló*, 1946. október 5.; *Fővárosi Napló*, 1946. december 21. – A megkérdozettek között szerepelt az SZDP részéről: Halász Alfréd, Révész Mihály, Farkas Zoltán, a parasztpárti Kovács Imre, a kommunista Kossa István, Kmetty János és Széll Jenő, valamint Supka Géza a Polgári Demokrata Párt tagja.

⁹⁷ PIL 283. f. 9/2 ő. e., 9/7 ő. e. és 9/27 ő. e.

figyelmeztetett: „Vigyázni kell, két marxista párt van, összeveszhetnek maguk között, de a Városházán és az országos politikában maradjanak meg együttesen vezetőknek addig, ameddig lehet.”⁹⁸

A két munkáspárt rivalizálása, a koalíciós pártok hatalmi harca 1947 vége felé már kritikus méreteket öltött. Az úgynevezett köztársaság-ellenes összeesküvés kapcsán az FKGP-t kompromittálták, szétzilálódott, megcsuppant mind parlamenti, mind városházi frakciója. Az SZDP-n belül is egyre gyakoribbá váltak a nézeteltérések, viták, megkezdődtek a kilépések, illetve átlépések az MKP-ba – tudható meg például a frakció intézőbizottságának 1947. július 16-i jegyzőkönyvéből.⁹⁹ Ezzel egyidejűleg megindult az MKP szervezett támadása a jobboldalinak minősített szociáldemokraták ellen.¹⁰⁰ Mindezek ellenére Szakasits a Közigazgatási Bizottság 1947. december 15-i ülésén határozottan állította: „A főváros és az egész ország a fölemelkedés útján van. A kezdeti nehézségek kora lezárult, a holtpontra átlendültünk. A koalíciós városvezetés kitűnő eredménnyel vizsgázott, ha voltak is nézeteltérések, a termékeny viták soha nem fajultak káros viszályokká.”¹⁰¹

Egészen másként látta a koalíció helyzetét és jövőjét a kommunista Beér János tiszti főügyész 1948 februárjában. Helyzetértékelése a városházi koalíciós partnerekről előrevetítette azt, hogy a „baloldalivá tisztult” SZDP beolvad a „tekintélyben és befolyásban megerősödött” MKP-ba. Véleménye szerint az egykoron fő riválisnak számító FKGP már nem veszélyeztetheti pártja ambícióinak megvalósítását, a „Nagy Ferenci politika” városházi képviselői Kővágó polgármesterrel együtt megbuktak, a párt „becsületes demokratáival” viszont készséggel és örömmel dolgoznak együtt. Ugyanakkor hangsúlyozta: „Nem ilyen egyszerű a kérdés testvérpártunkkal, a városházi szociáldemokratákkal. A városházi szociáldemokrata párt jobboldali vezetés, jobboldali befolyás alatt áll. Politikája határozottan kommunistaellenes... minden törekvésével a harcoss munkásegység megvalósítását akadályozza... veszélyezteti a gazdasági célkitűzéseket... sztrájkhangulatot szít... A hivatali tekintély fenyegetésével akadályozza meg elhatározásaik végrehajtásában a pártunkba átlépni akaró szociáldemokratákat.” Beér bizonyára úgy vélte, hogy a szociáldemokraták ellen felsorakoztatott vádak kellő alapot szolgáltatnak az ellenük való küzdelem fokozására. A súlyos és alaptalan

⁹⁸ PIL 283. f. 9/6 ő. e.

⁹⁹ PIL 283. f. 9/7 ő. e.

¹⁰⁰ STRASSENREITER Erzsébet: A Szociáldemokrata Párt az ország politikai életében (1944–1948). *Múltunk*, 1990/3. 123–128.

¹⁰¹ *Népszava*, 1947. december 16.

kritikai megjegyzések mellett pártja üdvözetét és jókívánságait tolmácsolta az SZDP baloldalának és sok sikert kívánt a „harc győzelmes befejezéséhez, a kompromisszum nélküli párttisztogatáshoz”.¹⁰²

A MKP szócsövénév vált várospolitikai hetilap, a *Fővárosi Napló* 1948. február 21-i vezércikkében beszámolt az SZDP-on belüli tisztogatás eredményeiről, amelyek a cikk írója szerint a kommunisták fővárosi frakciója és a „munkásegység alapján álló baloldali szociáldemokraták” hónapok óta tartó közös erőfeszítésének köszönhetőek.

Ezek után érthető, hogy a koalíciós időszak utolsó esztendejében a községpolitikai munkát háttérbe szorították a mindennapi politikai csatározások, taktikázások, személyi problémák. A szociáldemokrata frakciót elsősorban saját pozícióinak megvédése, illetve a kommunistákkal való együttműködés, továbbá a két párt fúziójának ügye foglalkoztatta. Sokkal nagyobb figyelmet fordított sorai „megtisztítására”, a személyi állomány kicserélésére, mint az érdemi városházi munkára. Jól mutatja a visszas helyzetet a frakció Intéző Bizottsága tagjainak 1948. február 6-án tizenkilenc szociáldemokrata törvényhatósági tag aláírásával benyújtott dokumentum. Ebben a testület átalakítását indítványozták a következő indokok alapján: „Miután az a véleményünk, hogy a jelenlegi politikai vonalat az Intéző Bizottság jelenlegi személyi összetételénél fogva vinni nem tudja... ha az Intéző Bizottság a Párt és a munkásosztály érdekeit tartja szem előtt, úgy ez elől az általunk tolmácsolt, de az általunk képviselt széles tömegek véleményét is kifejező kívánság elől nem zárkozhat el.”¹⁰³

A törvényhatóság szociáldemokrata csoportja március 11-én kelt levelében közölte a pártvezetéssel azoknak a frakciótagoknak a nevét, akiktől a mandátumot „a párt belső életében és politikai irányvonalában bekövetkezett változás miatt” feltétlenül meg kívánták vonni. Közük volt: Hedry Endre, Igaz Mária, József Móric, Kőműves Józsefné stb. (összesen tizenegy fő). Kongresszusi jóváhagyással kizártak öt személyt, közöttük Kálmán Józsefet, Millók Sándort, Steinherz Simont. Továbbá egy régebbi párt állásfoglalásra hivatkozva¹⁰⁴ felszólítottak öt országgyűlési képviselőt (Bechtler Pétert, Fischer Józsefet, Kisházi Ödönt, Halász Alfrédot és Révész Mihályt), hogy mondjanak le törvényhatósági bizottsági tagságukról.¹⁰⁵ Végül az igazoló választmány döntése értel-

¹⁰² *Fővárosi Napló*, 1948. február 14.

¹⁰³ PHL 283. f. 9/ 9. 6. e.

¹⁰⁴ Ha országgyűlési képviselőnek választanak törvényhatósági bizottsági tagot, akkor köteles ez utóbbi tisztségről lemondani. A döntést nem vették mindig szigorúan.

¹⁰⁵ PHL 283. f. 9/ 9. 6. e.; *Fővárosi Napló*, 1948. március 27.

mében összesen huszonnégy főnek kellett távoznia a frakcióból. A behívott póttagok április 21-én foglalták el helyüket a főváros önkormányzati testületében.¹⁰⁶ Szakasits szerint ezzel a „felfrissítéssel” a frakció csak nyerhet. Kiss Károly, a törvényhatóság újonnan megválasztott alelnöke, így kommentálta a drasztikus személycserét: „Ezeknek az elemeknek a Törvényhatósági Bizottságból való eltávolítása lehetővé teszi a nyugodt, békés, alkotó munkát.”¹⁰⁷

A magyar szociáldemokrácia közel negyedszázados városközi tevékenysége a két munkáspárt 1948 június 12–14-én megtartott közös kongresszusán deklarált úgymond egyesülésével lényegében befejeződött. A június 23-i közgyűlésen az SZDP egykori frakciójának alaposan megrostált tagsága már a Magyar Dolgozók Pártja budapesti törvényhatósági csoportjában foglalt helyet.

Kitekintés

Az MKP által kikényszerített „fúzióval” a szociáldemokraták elleni atrocitások nem szűntek meg, sőt egyre drasztikusabbá váltak. Az Államvédelmi Hatóság által eszközölt megfigyelések, megfélemlítések, letartóztatások, a családtagok meghurcolása, internálások, kitelepítések és koholt vádak alapján megrendezett bünvádi eljárások egymást követték. Az „egyesülés” ellenzői, de hívei közül is számosan váltak a fokozódó terror áldozatává. Az egykori párt-, illetve szakszervezeti funkcionáriusok, kormánytagok, parlamenti képviselők, törvényhatósági bizottsági tagok, fővárosi tisztviselők, a rendőrség, a tisztikar tagjai, a civil szférában tevékenykedők köréből több száz szociáldemokrata ellen indult eljárás. A vádiratokban általában államellenes összeesküvés, kémkedés, háborús bűntett, besúgás szerepelt. Az ítéletek változatosak és súlyosak voltak: halál, életfogytig tartó börtön, vagy fegyház, internálás, kényszermunka, kitelepítés stb.

Az SZDP-tagok koncepciók pereinek sora Peyer és tizennégy társa kémkedési ügyével indult még 1947 őszén, majd 1949 és 1953 között a letartóztatások tömeges méretűvé váltak. A legjelentősebb esemény Kálmán József és huszonegy társa – a „volt városközi ellenforradalmi elemek” – 1950 őszén, a népi demokrácia elleni összeesküvés vádjával indított pere volt. Vádlottjai az egykori fővárosi képviselők sorából:

¹⁰⁶ *Népszava*, 1948. április 11.; *Fővárosi Közlöny*, 1948/21. 1–3.

¹⁰⁷ BFL IV. 1403. a 215/1948 kgy. sz.; *Népszava*, 1948. április 22.

Büchler József, Györki Imre, Kertész Miklós, Kéthly Anna, Szakasits Antal; az 1945 utáni törvényhatósági bizottsági tagok közül: Kálmán József, Ladányi Ármin, Vámos Sándorné és Budapest főjegyzője, Révész András. A huszonegy vádlottból tizenegy személyre halálbüntetést róttak ki, a legenyhébb ítéletben az egyik besúgóvá lett cellatársuk részeseült, ő csak tíz évet kapott. Az, hogy szociáldemokraták kivégzésére az 1950-es években mégsem került sor, az angol Munkáspárt közbenjárásának köszönhető – olvasható a Révész Andrással készített interjúban.¹⁰⁸ Ugyancsak 1950-ben emeltek vádat Igaz Mária ellen Piller Gyula és tizennyolc társa, valamint Szakasits Antal ellen Takács József és társai perében. 1952-ben Laborcz István és tizenhat társa perében Bechtler Péter ellen indult eljárás.

A két párt „egyesülésében” aktív szerepet vállaló és a Városháza életében fontos szerepet játszó szociáldemokraták közül Szakasits Árpádra 1950-ben sújtottak le (perbe fogásakor az Elnöki Tanács elnöke, korábban a fővárosi Törvényhatósági Bizottság elnöke); Steinherz Simon (1925 óta volt tagja a törvényhatóságnak) és Kisházi Ödön (1952-ben önkormányzati képviselő, a Szakszervezeti Tanács elnöke) pedig koncepció per áldozatává vált.

Összesen négyszáznegyvenöt szociáldemokrata ellen indult eljárás, közülük százötvenegy személyt börtönre ítélték (harmincegy életfogytiglant kapott), kétszázkilencen főt internáltak, két gyanúsított ügyet megszüntettek, egyet a bíróság felmentett, egy a vizsgálati eljárás alatt meghalt (a börtönben vagy az internálótáborban további tizenhárom elítélt vesztette életét).¹⁰⁹

A törvénysértő perek felülvizsgálata, a koholt vádak alapján elítéltek rehabilitálása, kegyelemben részesítése Nagy Imre miniszterelnökségével, 1953-ban megkezdődött, de az ügy meglehetősen vontatottan haladt. A rehabilitáltak első csoportja 1955 nyarán, a következő novemberben, és az utolsó 1956 márciusában szabadult. Ám némelyek ügye csak a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottságának 1962. augusztus 14–16-án, a törvénysértési perek lezárásáról hozott határozata után nyert befejezést. A szabadlábra helyezett aláírták, hogy „soha többet nem beszél arról, hogy min ment keresztül” – emlékszik vissza kiszabadulására Révész András, s arra is, hogy a börtönből való

¹⁰⁸ Révész András interjú. Készítette: HEGEDŰS B. András és KOVÁCS András 1986-ban. – Az 1956-os Intézet Oral History Archívuma. 5. 669. A perrel kapcsolatban lásd még uo. 453–668.; KÁDÁR Zsuzsanna: A magyarországi szociáldemokrata perek története. 1996. 2. 3–48.; GÁBOR Róbert: *Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasizmus és a kommunizmus ellen. 1944–1948.* Századvég Kiadó, Budapest, 1998. 286–297.

¹⁰⁹ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 2.1 IX. /8/1.

távozása után is állandó megfigyelés alatt állt, a mellé rendelt detektív mindenhová követte, miként sorstársait is.¹¹⁰ A börtönévek, a testi és a lelki terror, a kínvallatások, kínzások számos egyéni tragédiát okoztak, s a rehabilitációval sokan már mit sem tudtak kezdeni. Györki és Bechtler szellemileg teljesen leépült, elmebetegként hagyta el a fogdát. Kertész Miklós súlyos beteg és teljesen vakon szabadult.

A rehabilitációs ügyek 1962-ben a „rehabilitációs kárpótlással” zárultak. A „fájdalomdíj” nagyon különböző volt: készpénz, esetleg lakás vagy egyéb juttatás – annak függvényében, hogy miként alakult az illető viszonya az MSZMP-hez. A „belépők”, mint például Szakasits Árpád háromszázezer, veje, Schiffer Pál százötvenezer forintot kapott. A pártba való belépést, a behódolást megtagadó Révész András és néhány elv-, illetve sorstársa számára ötvenezer forinttal kívánták „jóvátenni mindazt a szenvedést, amelyet okozott... [nekik] a személyi kultusz rendszere”.¹¹¹ A „makacsok” vagy külföldre távoztak,¹¹² vagy vállalták a „belső emigrációt” és a minden lépésüket követő, minden tettüket ellenőrző, hivatalból kirendelt detektívek társaságát.¹¹³

¹¹⁰ Révész András interjú. i. m. 729., 855–857., ÁBTL 2.1 IX. /8/1 jelzeten szereplő dokumentum szerint Szakasits 200 000 Ft „anyagi kártalanítást” kapott.

¹¹¹ Uo. 855–857.

¹¹² Például Fischer József. A szociáldemokrata emigrációhoz lásd STRASSENREITER Erzsébet: A második emigráció (1947–1956). és KÁDÁR Zsuzsanna: A szociáldemokrata emigráció 1956 után. In: *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. I. m. 195–215.

¹¹³ KÁDÁR Zsuzsanna: A szociáldemokraták fürkészése itthon és külföldön. *Rubicon*, 2002/6–7. 47–50.